

Мухтор Худойқулов

Қирқ масал

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1985

Уз2
X 87

X 4702570200 — 170 · Доп. 85.
M 352 (04) — 85

Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат наш-
риёти, 1985 й.

ЯПРОҚЛАР ВА ИЛДИЗЛАР

(Криловдан бошқача)

Келди ажиб, тароватли ёз,
Офтобдан нурлар эмиб яшил япроқлар
Шаббодада рақсга тушиб, шўх-шўх ўйноқлар
Ва бахтидан айтишарди роз:
«Бизлардирмиз шу водийнинг яшил дилбари,
Шу улуғвор Она-дарахт ўғил-қизлари,
Кўшиқ айтиб гўзаллигин, мадҳин куйлаймиз,
Кечалари ширин-ширин эртақ сўйлаймиз.
Иўловчига биз берамиз салқин ва ором,
Булбул олар нағмасига бизлардан илҳом.
Доим яша, ўсиб-улғай, эй Она-дарахт,
Бизлар эса хизматингда бўлайлик ҳар вақт!»
Ер остидан товуш чиқиб, дедикки шу чоқ:
«Эй, Япроқлар, қўшиғингиз бўлсин кўп янгроқ,
Лекин сизлар бизларни ҳам чиқарманг эсдан!»
«О, Илдизлар, биз абадий қарздормиз сиздан, —
Деб, Япроқлар таъзим билан айлашар жавоб. —
Сизлар билан тирикмиз ҳисоб.
Куйимизга, рақсимизга сабабчи — Сизлар,
Раҳмат Сизга, қўли қадоқ, азиз Илдизлар!»

ШАЙТОН ДАҒДАҒАСИ

Шайтон борми, йўқми — бу бир муаммо,
Шунчаки ҳаёлий, қадим ақида
Ва лекин, аммо —
Афсус, шу замонда бир шайтонки бор,
Ўта бадкирдор,
Ҳикоямиз ана шунинг ҳақида.

Тарих тақозоси, замона зайли —
 Шайтон Инсон билан яшарди қўшни,
 Ҳеч яхши томони йўқ-ку бу ишнинг,
 Чекинга тушса гар — чақчайма, майли.
 Гап бор — қиёмат кун қўшнидан, деган,
 Тинч-тотув яшашга нима ҳам етсин?
 Кимки яхшиликни дилдан кўзларкан
 Ёмонликни дейди — йўқолсин, битсин!
 Шу зайл ўйларди, яшарди Инсон,
 Меҳнат билан доим қабариб қўли.
 Соф бўлса виждону эътиқод, имон —
 Пешона ярқирар, ёруғдир йўли.
 Шайтон-чи, — шайтон-да! Фикру ўйида —
 Ҳамиша ҳасаду, фирибу игво,
 Инсонни кўргани йўқ эди кўзи,
 Кеча-кундузи —
 Тўқирди турли хил найрангу ғавго.
 Уни тўғри йўлдан тўсмоқ кўйида,
 Гоҳ ундоқ деб кўрди, гоҳида бундоқ.
 Лекин бўлмади,
 Шайтон ўз ишидан кўнгли тўлмади.
 Охир, чидаёлмай, тоқат бўлиб тоқ —
 Шайтон дағдағага тушди-ку, қаранг:
 Инсоннинг уйига ўт қўяр эмиш,
 Бир бало қўллармиш — тез куяр эмиш,
 Бўлармиш гўёки Инсон ҳоли танг.
 Қўшни қилиқларин сездю Инсон
 Деди: «Бу ишнингни ташла, қўшнижон,
 Узингни қийнама беҳуда, бекор,
 Яшайлик тинчгина, ҳамсоя, ҳамкор...»
 «Тинчликдан кўраям зарурроқ гап бор, —
 Дея чийиллади Шайтони лаин, —
 Сенга атайин,
 Кўрсатиб қўяман мен бир кучимни,
 Олай ўчимни...»
 Яна нималардир ғудранди ғаддор.

«Шунақами, — деди Инсон бепинак, —
Хар қалай, танангга ўйлаб кўр, ошна,
Яхшиси, бу ёмон қилиқни ташла,
Тагин ўз ўтингда бўлма жизғанак»,

Шайтоннинг кимлиги бизларга маълум:
Океан ортидан туриб у малъун
Дағдағая дўқлар қилмоқда гоҳ-гоҳ,
Лекин ўзи қулар — ким қазиса чоҳ!

ИККИ МУШУК

Айни шу замонда,
Бир хонадонда
Яшарди бақамти иккита мушук:
Бириси — Мош мушук, кўримсиз хунук.
Иккинчиси эса жуда чиройли,
Сип-силлиқ, бежирим, қаранг, киройи —
Мушукмисан мушук дегудек эди,
Тўларди ҳар қандай мушукбоз диди.
(Уқувчини бекор қийнамоқ нечук,
Ганчдан ясалганди иккинчи мушук.)
Жонсиз, қуруқ савлат бўлса-да ҳарчанд —
Кўтарарди доим бурнини баланд.
Нега кибру ҳаво қилмасин ахир,
Мош мушук уззукун пойлаб сичқонни
Не азобдан қорнин тўқласа аранг,
Омадни қаранг:
Ганч мушук жонини қийнамай тақир
Ямламай ютарди танга-червонни.
«Эҳ, — дерди ганч мушук Мошга безабон. —
Сенга қараб туриб бўламан ҳайрон,
Қўшни-ей, олсанг-чи, сен мендан ўрнак,
Яшашнинг йўлини билиш ҳам керак».
Мош унга қайрилиб солмасди назар.

(Қараңки, дарди йўқ сопол матоҳдан,
Ишламай тишлаган текинтамоқдан —
Хаттоки мушук ҳам қиларди ҳазар.)
Чамамда гапимиз чўзилди пича,
Не билан тугади охир натижа?
Ганч мушук бойликни тўплади роса,
Бир кун қараса —
Келибди олганин қайтармоққа гал:
«Пақ!» этказиб ерга урилган маҳал —
Парча-парча бўлди мушук баногоҳ.

* * *

Эл молин ўмариб дунё йиққанлар,
Олтину зарларин хумга тиққанлар —
Қошки бу мисолдан бўлишса огоҳ.

ТОШБАҚА БИЛАН ҚИЙИК

Тўқай четидаги дарё бўйида
Тошбақа бемалол умр сурарди.
Лапанглаб қимирлар нафсин кўйида,
Бировнинг дарди-ла йўқ эди дарди.
Дунёни ўт олса, сув босса — не ғам,
Ахир, бор-ку, унинг қалин қалқони.
Қор қилмаган унга чиён ниши ҳам,
(Бу ҳақда ёзганлар бобо Гулханий.)
Шу зайл яшаркан, кунлардан бир кун —
Тошбақа Қийик-ла учрашиб қолди.
Полвон қалқонидан чиқариб бўйнин,
Қийикка илжайиб, аста сўз олди:
«Ҳа, ошнам, қалайсан, бормисан омон?
Биламан, сенга кўп қийин, бечора.
Доим сакраб, чопиб сақлайсан-да жон,
Қисматинг шу экан, афсус, не чора...

Мака, менинг эса йўригим бошиқа,
Уралиб олганман мустаҳкам тошга.
Терининг қалини — жоннинг ҳузури,
Даҳл қила олмас ҳар қандай зўри,
Унча-мунча нарса бизга этмас кор...»
«Бўлди, бас, Тошполвон, чиракма бекор, —
Деди Кийик. — Тўғри, сенда боу қалқон,
Кўп оғир карвонсан, тепса-тебранмас,
Аммо сендайларни бопламоқ осон:
Оёгинг осмондан келтирилса — бас!»

БАЛАНД ДОР

Тарғил мушук хийла каттазанг эди,
(Фақат одамдами десам бу қусур,
Ҳайвонлар аро ҳам учраркан, қурғур.)
Мушук-ку, шунчаки, сичқонхўр жонвор,
Пойлагани нуқул тирқишу омбор
Ва лекин ҳеч кимга гап бермай дерди:
«Мушук бўлган билан бизнинг отимиз,
Жудаям юқори таги-зотимиз.
Йўлбарс уругидан бизлар аслида...»
Гاپининг устидан чиқиш қасдида —
Аҳд қилди Йўлбарс-ла қуда бўлишга.
Яқинлари рези эмас бу ишга,
Уртага олишиб, уни койишди:
«Барча ҳаракатинг кетар бекорга.
«Осилсанг — осил-да, баландроқ дорга», —
Деб Тарғил бу йўлда куйдию, пишди.
Ҳар мушкул ҳал бўлар уринсанг жуда,
Қаранг, мушук бўлди Йўлбарсга қуда.
Энди Тарғилвойнинг боши осмонда,
Ҳамма гапирарди уни ўрмонда:
«Зўр экан, Йўлбарсга бўпти-я қуда».
«Ҳа, энди пичоги мойнинг устида...»

Тўй яқин, ўша кун қуда сийлови,
Лозимдир Йўлбарснинг кўнглин овлови.
Тарғил тараддудда, бош қотди тамом,
Йўлбарсга. ёқаркин қандайин таом?
Энг семиз сичқондан нечга сўйилсин?
Пишлоқми ё ичак — нима қўйилсин?
«Эсинг борми? — деди шунда Олапар, —
Йўлбарс пишлоқ ермиш, айт-чи, ким кўрган?
Сичқон-пичқонингдан қилади ҳазар!»
«Нима ейди ахир? Айтгин, жон қўшни,
Қудамга пиширай қандайин гўшти?»
«У фақат кийикнинг гўштин еб юрган...»
«Наҳог шундай бўлса?»
«Ҳа, худди шундай...»
Дерлар кўз кўради не тушса бошга,
Мушуквой йўл олди кийик овлашга.

Бу ёғига энди мен ҳам не деяй...

ҚАРҒАНИНГ ДАЪВОСИ

Қарға — «қағ» этади,
Ўз кўнглини чоғ этади.

Халқ мақоли

Кудратли қанотин керганча мағрур —
Парвоз этар экан Лочин фалакда.
Пастдан уни кўриб бир Қарға қурғур —
Қарангки, ҳасаддан жони ҳалак-да...
«Наҳотки Лочиндай уча олмасам?
Менда ҳам шу қанот, икки даст панжа,
Савлату парим ҳам ундан эмас кам,
Учсам керак ундан яхшироқ анча», —
Дея чиранганча Қарға лапанглаб

Кўкка кўтарилди, аммо бўлмади.
«Қани, кўрамиз», — деб тўқайда қараб, —
Турган паррандалар кўнгли тўлмади.
Ҳориб-чарчаб, баланд дарахтга қўниб
Хурнайиб, чиққанча жиги-бийрони,
«Ҳап саними!» — дея Лочинни яниб,
Фитнаю фасоди тутди дунёни:
«Биламан, Лочиннинг ўзи айбдор,
Бизларни менсимас, у — баландпарвоз.
Дунёни кўзига қилмасамми тор,
Бошқа қилмишлари ҳам эмасдир оз...»
Тўқайга тарқатиб турли хил игво,
Зоғу зоғонларни гиж-гижлаб қўйиб,
Кошкимиш, ҳатто —
Олса эмиш икки кўзини ўйиб...

* * *

«Қаг-қаг»лаб минг шовқин солсин куну тун,
Қарға — қолаверар қарғалигича.
Чунки, Лочин каби парвоз этиш-чун
Лочиннинг юраги лозимдир пича.

ЮЗИ ҚОРАЛАР

Бир боланинг ҳикояси борми хаёлда?
Сўзлаб кетган эди уни Ҳамза акамиз.
Агар эсдан чиққан бўлса, майли, у ҳолда —
Не бўлганин яна аста айтиб ўтамиз:
Келган эди меҳмон бўлиб бир уйга хола,
Эрта туриб қарасаки — йўқдир бир сўми.
«Еилмаймиз», деб елка қисар мезбон тўрт бола,
Ота турар хижолатда хаёлга чўмиб.
Қаттиқ сўраб-суриштирин бермади фойда,
Ҳийла керак дўқ-пўписа ўтмаган жойда.

Бир хонага қамаб деди: «Тингланг, болалар,
 Ким рост айтса икки юзи қорайиб қолар,
 Аммо кимнинг ёлғон бўлса сўзлаган сўзи
 Уз-ўзидан қора бўлиб қолар бир юзи».
 Шунда пулни ўмарганга тушди ғулғула:
 «Бир юзим-ку қорайиши албатта тайин,
 Иккинчисин ўзим қора қилиб олайин
 Ва гумондан қутулайин шундай бир йўла», —
 Деб юзига суриб олди қозон куяни.
 Ота кўрса: бошқаларнинг юзлари оппоқ,
 Тўнғичининг битта юзи қорадир, бироқ,
 Маълум бўлди қайсибири пулни олгани...
 Мана энди ўша бола кап-катта киши,
 Катта қорин, тузуккина амал эгаси.
 Холасининг киссаси-ла йўқ энди иши,
 Эсга тушса — «аҳмоқлик» деб қотар энсаси,
 Мана энди замон бошқа, ишлар бошқача,
 Давр келса — даври даврон сургин-да пича!
 Данғиллама ҳовли-жойлар, қатма-қат гилам,
 Битта эмас, ярақлаган қўш-қўш машина.
 «Хон тахлит кун кўрсанг бўлди —
 хон бўлмасанг ҳам»,
 Қора кунга мўлжалланган махфий — «хазина».
 Хуллас, энди унга нима деса муҳайё,
 Уни ўғри деякўрманг, сақласин худо,
 Ёқа бўғиб «ким ўғри?» — деб муштлашади нақ!
 Ушланмаган — ўғри эмас, деган нақл ҳақ.
 Аммо лекин ўша кишим ҳар кун эрталаб —
 Диққат билан ҳар тарафдан кўзгуга қараб —
 Упа билан оқартириб олар юзини,
 Негалиги маълум бўлиб қолар бир куни!

ФИЛ БИЛАН ПАШША

«Султон суягини хўрлатиб қўймас,
 Чўнг дарахнинг бўлса — етгай сояси.
 Бирор қариндошинг «катта» бўлса бас —

Ишқилиб, бир куни теккай фойдаси»,—
Дея ўзларига излашиб тирак,
Баъзи акамларнинг жонлари ҳалак.

* * *

Бир куни қўрада жонворлар аро
Ана шу мавзуда гап юриб қолди.
Хўш, кимда номдорроқ хешу ақрабо?
Мош мушук биринчи бўлиб сўз олди:
«Э, бизнинг уруғдан ўрмоннинг шоҳи,
Йўлбарсбекни, ахир ҳамма танийди.
Қалайсан, деб сўраб туради гоҳи,
Ё қўрангга подшо қилайми, дейди».
«Бизнинг қариндош ҳам ўрмоннинг зўри, —
Деб қолди Кучуквой, — номлари — Бўри.
Олдимга кел, дейди, меҳмон бўл, дейди,
Гўшгу суяк жуда мўлу кўл, дейди».
«Қа-қа-қаранг-а, — қўшилди Товуқ, —
Бургут билан биз ҳам яқинмиз жуда,
Катта аммамизга бўлади қуда,
Фақат орамизда борди-келди йўқ».
Шунда учиб ўтиб қолди-ку Пашша,
Сўзга аралашди у шоша-пиша:
«Э, бизнинг қариндош ҳаммадан зўрроқ!»
«Хўш, ўзи ким экан, қани, айтиб боқ?»
«Ким бўларди — Фил».
«Э ўл-е, ёлғончи, сал андиша қил,
Фил сенга қариндош? Қанақасига?»
Пашша дер керилиб: «Шунақасига, —
Қариндош бўлган-чун ўхшашмиз шунча:
Унда хартум бору менда — хартумча».

МУШУҚНИНГ ДУМИ

Борми бадмастликдан дарди бедаво,
Тургани-битгани бошингга бало!

Яна ғирт маст бўлиб келдию полвон,
Чиқди ҳовлисидан қий-чув, тўполон.
Хотинин бўралаб, ғазабга минди,
Текчадаги тамом идишлар синди.
Хезланарди полвон кўкракка муштлаб,
Бола-чақа пусган жонин ҳовучлаб.
Кўринганга бадал ғазабин сочди,
Ҳатто тозуқлар ҳам қақаглаб қочди.
Фақат бир чеккада Мош мушук алҳол
Бепарво, лаб ялаб турар бемалол,
Маст билан бормиди бир пуллик иши,
(Ахир, ўзгача-да, мушук ташвиши.)

Балекин бехос —

Мушук чиқардию «Чағ-г!» деган овоз —
Кўзи ўтдек ёниб, белини букиб,
Ҳурпайиб, тиккайиб ҳар битта туки —
Чақчайганча мастга пишқира кетди,
Нақ узиб отгудай бир парча этни.
Бу ҳолни кўрдию Олапар ҳайрон:
«Нима бало бўлди, шошма, қўшнижон?
Ахир сен бир четда, жиму бепарво
Тургандинг жанжални қилиб томошо.
Жаҳлинг қўзғадими ё мастга қараб?»
«Э, э, э, — деди Мош мушук ҳамон

дарғазаб, —

Менга деса бундан баттарроқ бўлсин!»
«Шундай экан, нега пишқирасан сен?»
«Ахир, кўрмадингми лаънати полвон
Босиб олди менинг думимни ёмон.
Кўрсатаман, ҳали унга кучимни,
Қараб турсин, бошлаб олай ўчимни!»

* * *

Келса шикоятчи, сўранг-чи бир ров:
Бехос босмабдими думини биров?

ЯНА МУШУК ҲАҚИДА

Бир уйда яшарди Ит билан Мушук.
Қадимдан шунақа одаг бор, яъни —
Уйда пойлоқчи ит бўлгани тузук,
Бемаҳал киритмас ёт-бегонани.
Мушук ҳам, ҳар қалай, беозор маҳлуқ
Фойдасиям йуғу зиёни ҳам йўқ.
Болааларга гоҳ-гоҳ эрмак, овунчоқ,
Шунинг-чун хонадон эгаси ҳар чоқ —
Қиларди икковин яхши парвариш,
Олдидан овқатин сира узмасди.
Бир кун сабаб бўлиб аллақандай иш —
Итнинг эгаси —
Олапарни олиб қайгадир кетди,
(Эҳтимол, кўрсин деб докторга элтди.)
Келиб қарасаки — ишлар пачава:
Уйни ўғри уриб кетибди, э-ҳа...
Пойлаб юрган экан у, оббоҳолам,
Бир бошдан шонилмай қипти шип-шийдам.
Уй эгаси хуноб, ит ҳам газабда,
Мушук-чи — бемалот ётар офтобда.
«Ҳай! — деди Олапар, — ухламай ўлгур,
Уғри кирганида қаерда эдинг?»
«Шу ердайдим, — деди Мушук баҳузур, —
Келди, олди, кейин кўтариб кетди...»
«Наҳотки, сен қараб туравердинг-а?!»
«Хўш, менга нима!
Уйни қўриқлашлик сенинг вазифанг!»
«Олдингдаги ошини олганида-ку —
Жсинг чиққанича қилар эдинг жанг,
Ҳе, ёнкўр, тфу!» —
Деб қари бурилиб кетди Олапар.

Учрар мушукмижоз баъзи акалар:
 Давлат мингги кетса қилишмас парво,
 Узин тийинига кўтарар гавго!

ТУЛКИ БИЛАН БЎРСИҚ

Тулки билан Бўрсиқ анчадан буён
 Яшардилар қўшни — девор дармиён.
 Ҳаммага-ку маълум Тулкининг дарди,
 Бўрсиқ ҳам, ишқилиб, турмасди қараб,
 Ҳар куни чўл кезиб, терлаб, ҳансираб
 Гоҳ сичқон келтирса, гоҳида юмрон,
 Оила тебратиб куни ўтарди.
 Ахир, ҳаракатдан делар баракат,
 Лекин Бўрсиқбека чимрилар фақат:
 «Тоғиб келяпман, деб юрибсиз сиз ҳам,
 Тулкиларни қаранг — егани товук,
 Зиёфат бўлмаган бирорта кун йўқ.
 Кеча Тулкиойнинг уйига кирсам —
 Тахмони тўлибди парқув болишга,
 Нессиқ пар тўшаклар қоплабди қишга,
 Ҳар кун қоп-қоп товук обкелар эри,
 Бизникида бўлса — нуқул хом тери,
 Болалар бир тишлам товук гўштга зор...»
 (Жуфти-ҳалололингиз шундай сайраса,
 Ҳар куни эговлаб, тинмай қайраса —
 Охири ҳар ишга кўнасиз ночор...)
 «Хўш, ўша Тулкидан бир жойим камми,
 Олғирликда ундан ўтказмасамми», —
 Дея Бўрсиқ кирди товукхонага
 Ва битта семизин тортиб пакага —
 Энди ура қочиш пайида эди,
 Бирдан пайқаб қолиб хонадон ити —

Уни шартга босиб, пийпалаб кетди,
Нақ узиб олди-ёв, хийлача этин.
У ёғи не бўлди, билганимча йўқ,
Лекин адабини еди-ку Бўрсиқ.

* * *

Ҳа, қўшнинг кўр бўлса кўз қису бироқ —
Агар ўғри бўлса — юр ундан йироқ.

ИККИ КИТОБ

Иттифоқо бир кун китоб жовонида
Икки китоб учрашиб қолди.
Қалин, оғир китоб ўзин ёнида —
Эскироқ китобни кўриб сўз олди:
«Вой-вуй, мунча қариб, эзилмасанг-а?
Турқингни қарагин, бўлмайди таниб.
Ҳеч кимса қайрилиб боқарми сенга,
Юрибсан-да сен ҳам мен китобман деб.
Бизга тенглашишга ким қўйибди, бе-е...
Номинг борми ўзи, айт-чи?»
«Алифбе»,
Дея жағоб берди ҳалиги китоб.
Ҳамроҳи негадир жим қолди шу тоб.

СОЯЛАР

Бир одам қандайдир юмуш қиларди,
Маржон тер ялтираб пешонасида.
Инсон — меҳнат билан инсон аслида,
Ушбу ҳақиқатни ҳамма билади.
Хуллас, ишлаётган одамга балли!..
Сироз нафасини ростлаш маҳали —

Кўзи тушиб қолди ўз соясига,
Сояси — ўхшайман деб эгасига
Эгилса — эгилар, турса — турарди,
Тўхтаса — тўхтарди, юрса — юрарди.
Гоҳо олдга тушиб, лўкиллаб, шошиб,
Гоҳ орқадан йўртиб, думдай илашиб,
Гоҳ чўзилиб, гоҳо икки букилиб,
Йўталса — йўталиб, товушсиз кулиб,
Гапиргандай кап-кап очиб оғзини,
Баъзида гердайиб, чўзиб бўғзини,
Қайга борса ундан қолмасди сира,
Тайин-товони йўқ, кўланка — хира,
Ҳеч нарсага бенаф, тамом нокерак,
Фақат болалар-чун масхара, эрмак!
Шу тахлит бетиним типирчиларди.
Одам елка қисиб сояга деди:
«Нима зарур сенга ўзингни қийнаб?»
Қарангни, соя ҳам сўзга очди лаб:
«Иш деб тер тўкяпмиз биз ҳам атайин,
Мундоқ қадримизга етинг, хўжайин...»
Кулиб қўя қолди бу гапдан одам,
Тортинув бефойда соя билан ҳам...

* * *

Сояда нима айб — кўланка ҳалос,
Соясимонлардан кулдик биз бироз...

КУРКА ТОВУҚ НИМА ДЕЙДИ?

Қушларнинг макони — катта тўқайда
Қушмақтаб бўларди — хушҳаво жойда.
Полапон бўлмаган қушчалар кунда
Парвоз этиш илмин ўрганар буида.
Мақтаб директори — Ўрдак бир куни

Бошлаб келиб қолди Куркани.
«Салом. Утиринглар. Шу кундан бошлаб
Бу киши дарс берар, тингланг яхшилаб.»
Куркавой очди-да катта папкасин,
Қоғозларин олиб — бошлади дарсин.
Мавзу: «Қандай қилиб учиш осмонда...»
Сўзлай кетди бир вақт, қадим замонда
Қушлар кўкда қандай қилишган парвоз.
«Осмонда учишлик, о, нақадар соз!...»
Куркавой берилиб гапирди узоқ,
Чалинай деганда энди қўнғироқ —
Сўзин тугатиб дер: «Борми саволлар?»
Кимдир қўл кўтарди: «Мумкин бўлса гар —
Бизга кўрсатсангиз қандай учишни...»
Устоз базўр босиб тишига тишни,
Дер: «Дарсим, қушчалар, фақат назарий,
Учишимми?.. Билиб олинг ўзларинг...»

ОШПАЗ ВА МУШУК

(Криловдан бошқача)

Бир ошпаз бўларди хийла устамон,
Таом демаганни қиярди жуда.
Емасди бировнинг ҳақин ҳеч қачон,
(Шунақалар ҳам бор, деманг беҳуда.)
Мош деган мушуги бўларди унинг,
Ювошгина махлуқ, беозор муте.
Эгасин қўлини пойлаб ҳар куни,
Бир четда мўлтираб турарди кутиб.
Ошпазни ким-биров чақириб бир гал
Ташқарига чиқиб ҳаяллади сал.
Келиб қарасаки — ғирт тўс-тўполон,
Тамоми масаллиқ бўлибди гумдон.
Музхонанинг ичи ҳувиллар бўм-бўш,

Нариди Мош ҳадеб чайнар лаҳм гўшт,
 Қайнади-ку шу дам ошпаз зардаси:
 — Хўш, бу нимаси?!
 Туз ичиб, тузликқа тупирибсан-да?
 Ору номуси йўқ, беор шарманда!
 Ким айтади сени ювош мушук деб?
 Тиқилиб ўлмагин текин томоқ еб!
 Уғри, газанда!
 Сшпаз сўкинарди, Мош-чи — хотиржам,
 Панжадаги гўштни тушириб паққос,
 Лаб ялаб, миёвлаб мушукларга хос —
 Деди: — Эй, эгам,
 Ёғлиқ луқма очиқ тургандан кейин
 Нафснинг васвасасин тўхтатиш қийин...
 Кейин доду фарёд солгандан кўра —
 Музхонанг эшигин беркитиб юр-да!

ТОВУШҚОННИНГ ТҮЙИ

Тўю томошага нима ҳам етсин,
 Тўй бўлган ҳовлига қувонч тўлади.
 Валекин тўйлар ҳам ҳар хил бўлади,
 Зўр тўйни бу масал бир таъриф этсин:

Товушқонга тушди тўй қилиш дарди,
 Узи-ку, мажмағил, муштдай бир жонвор,
 Ҳайвонлар аро ҳам билган биларди,
 Лекин бўлсам дерди тўқайда номдор.
 Шу-чун катта тўйга бел боғлади у,
 Чорлади яқину узоқдан меҳмон.
 Қолмади айтилмай бирорта ҳайвон.
 Урмондаги «казо-казолар»ни-ку —
 Товушқон ҳаммадан олдинроқ айтди.
 «Тулки ҳам бораман, деди, Бўри ҳам,
 Тараддудингизни тез кўринг, акам», —

Дея хабарчиси кўп хурсанд қайтди.
Мана тўй: авжида айни зиёфат,
Товушқонда энди ўзга қиёфат:
Айтинг-чи, керилмай бўларми ахир,
Тўйининг тўрида ўтирса Қашқир,
«Соғ бўл!» — дея қадаҳ кўтарса Тулки.
Айиқ ўйнаб берди, бўлди зўр кулки.
Хуллас, жамоат жам, хўб қизиди тўй,
Бунақа тўй қилиш осонмас, вой-вўй...
Шодликдан маст бўлиб, меҳмон кузатиб
Турарди Товушқон, сезмасди аммо —
Бўри билан Тулки уни кўрсатиб,
Лаб ялаб, оҳиста қилишар имо...
Шунча ҳаракати зое кетмади,
Охири огизга тушди Товушқон,
Валекин янаги тўйга етмади,
Бўрининг оғзида таслим қилди жон.

* * *

Кўрга ҳасса мисол қиссадан ҳисса:
Беҳуда чиранма, бу йўлингдан қайт,
Мабодо секи ҳам тўйга еткизса —
Дуч келгани эмас, дўстларингги айт.

ЙУЛБАРС БИЛАН МОШ

Узини кўрмаган бўлса-да, гарчи,
Йўлбарснинг доврugin эшитдию Мош
Деди: «Бир ўзимни синаб кўрсам-чи,
Йўлбарс сиёқлиман бўлсам ҳамки ёш...»
Орзуга айб йўқ, дейдилар, аммо —
Бетайин орзу ҳам бошга бир бало...
Тўқайга келдию, хулласи калом,
Таъзим билан деди: «Эй, устоз, салом!

Шогирд бўлай дея келдим мен Сизга,
Керакли йўл йўриқ ўргатинг бизга».
Иўлбарс қарасаки — гирвайган махлуқ,
Гўлайиб турибди, икки кўзи лўқ.
Елка қисиб деди: «Хўш, айт-чи, қани —
Сенга ўргатайин нимани?»
Мушук чаптаст деди: «Иўлбарсликни-да...

Ешлигимдан орзу қиламан жуда!»
«Ҳм... шунақа дегин... — Иўлбарс қашлар
бош, —

Отинг нима эди? Ҳа, тушундим, Мош,
Гап бундай: Не қилсам — шуни қиласан,
Ишимизни ўзинг кўриб, биласан...»
Қуллуқ қилди Мушук, боши осмонда,
Иўлбарс ов бошлади бир кун ўрмонда,
«Кетимдан қолмагин» дея Мушукни
Қувлаб кетди устоз учқур кийикни.
Жон ҳолатда чопар шогирд ҳаллослаб,
Устоз ўлжа билан кетди олислаб.
Ҳарчандики қилди — ета олмади,
Устоз этагидан тута олмади.
«Эҳтимол, — дер Мушук, — янаги сафар —
Қаттиқроқ уринсам — меники зафар...»
Яна ов, ва лекин Мушук бечора
Тўқайда улоқиб, бўлиб овора,
Қилолмай бирорта юмушни удда —
Ҳолдан тойиб абгор бўлди-ку жуда...

«Укам сенга жуда қийин бўлдиёв, —
Дер Иўлбарс, — илгари қилганмидинг ов?»
«Ҳа, — дер дум қисиб Мош, — сичқон
овлардим...»

«Шунақа экан-да, мен ҳам пайқадим,
Яхшиси ўзингнинг овингдан қолма,
Бизнинг иш — оғир иш, кўнглингга бўлма...»
Устоз ўғитини олиб қулоққа,
Мушук астагина қайтди қазноққа.

Улуғлар шуҳратин қил, майли ҳавас,
Лекин ўз ишингни қойиллатсанг бас!

ЭСКИ ЖОВОНЛАР

«Бир пайтлар хонага кўрк бўлганмиз-а,
Сурганмиз-да, эҳ-ҳе, росаям даврон...» —
Дея «ғижир-ғижир» тортиб ҳомуза
Турарди хонада эски бир жовон.
Ҳа, шундоқ: бўлса-да устаси пўноқ,
Нештахтаси — терак, ёнбоши ёнгоқ.
Безағи бачкана, бичими — қўпол,
Бир пайтлар саналиб тузуккина мол —
Сотиб олинганди зарурат учун,
Хийла фойдаланди ундан хонадон,
Лекин вақтлар ўтди, ўзгарди замон,
Ўзгарди эҳтиёж, дид — талаб бутун.
Ҳаётнинг қонуни — ҳамма билади:
Эскининг ўрнига — янги келади.
Гапнинг қисқаси —
Уйнинг эгаси
Сотиб олди янги, бежирим жовон,
Лекин сигдиролмади хонага — ҳайрон:
Тўрдаги эскисин қўйсин қаёққа?
Суриб кўрди аранг у ёқ-бу ёққа,
Лекин зил-замбил,
Урнимдан қўзгалай демайди сабил,
«Бизлар бўлган жойда — янгига йўл йўқ», —
Деб худди ичидан урар эди дўқ.
Чиқариб ташлашга — эшикка сигмас,
Бузишга — буюм-да, кўз қурғур қиймас,
Ҳамманинг жиғига тегса-да ҳарчанд
Ҳамон уй тўрини қилиб ётар банд.

Бор шундай жовонлар кўп хоналарда,
Хоналардами, ё... ишхоналарда?

СИЧҚОН БИЛАН ОЛАПАР

Нима ҳам бўлдию бир куни Сичқон
Нимадир ўмариб тушди қопқонга.
Жон ҳолатда уриб ўзин ҳар томон,
Чийиллаб, мингирлаб тушди полонга:
«Дунёда ҳақиқат қолмабди сира,
Айтинг, ахир-а —
Нима гуноҳ қилдим мен бир бечора?
Олганим — омбордан бир сиқим дону —
Бугунгиси эса — бир бурда нон-да!
Шу арзимас ишга — шунчалик чора?
Ахир, ўрмонда —
Еб тўймас, аждаҳо не йиртқичлар бор,
Ҳаттоки филниям ютишга тайёр.
Масалан, Бўрининг оғзида қону
Тулки қуритяпти товуқ зотиби,
Кийикка ўч эмиш Шернинг хотини,
Шулармасми, айтинг, энг катта ўғри?!»
«Гапларинг олганда умуман — тўғри, —
Деди уни тинглаб турган Олапар. —
Ҳа, ҳали учрайди нафси ўпқонлар,
Лекин сен ҳам ахир, шуларнинг бири,
Эл омборин тешиб, аста, яширин —
Қўлингни чўзасан текин томоққа
Аммо ўғри борки — ёзмиши битта:
Хоҳ кичик-катта —
Сен каби тушади бир кун тузоққа!»

БАРОҚ ВА ЛАЙЧА

Мени маъзур тутсин уй ҳайвонлари,
Яна улар ҳақда ёзилди масал.
Яна Ит ва Мушук — «қаҳрамон»лари
Лекин бу галгилар — бошқачароқ сал:

Катта дарвозали, ҳашамдор уйда
Бир Лайча ит билан Мушук бўларди.
Хўжайинга эрка эдилар жуда,
Емоғу ичмоқдан йўқ ўзга дарди.
Ҳай-ҳай, бу лайчанинг керилгани-ей!
Кўрмагани дерлар, кўргани қурсин.
Шийпангларди босар-тусарин билмай,
Ё бошқалар турсин, ёки у турсин!
Керилмай бўларми, ахир, хўжайини
Оғзидан суягин қилса марҳамат.
Ҳеч кимса «Ҳайт!» дея олмаса тайин,
Меҳмонлар «сиз»сираб этишса «ҳурмат».
Мушук ҳам олифта, думлари бароқ,
Босайми-босмайми деб ташлар қадам.
Нон берсангиз емай қилар ноз-фироқ,
Хўжайин пинжида ухларди ҳар дам.
(Лекин икковин ҳам билгани-билган,
Икки ошар эмиш эпини қилган...)
...Бир кун улар бекор, офтобшувоқда
Узаро «тажриба» ўртоқлашишди:
«Қалайсан?» — деб Лайча сўрар Бароқдан.
«Ёмон эмас,— дея Мушук керишди, —
Ишқилиб, хўжайин бўлсин-да омон,
Кўнглим бирон нарса тусаган замон —
Келиб, биқинига суркалиб аста,
Эритиб оламан уни бир пасда...»
«Баракалла, — дея ҳарсиллар Лайча, —
Бу бобда менинг ҳам ҳунарим анча:
Хўжайиндан суяк кутсам, ўша зум —

Кўзига тикилиб, силкитаман дум...»
Лайча нималардир гингшиди узоқ,
Мушук бошин силкиб аста хур-хурлар.
Айтувдим-ку, булар сая бошқачароқ:
Яъни, лаганбардор эди қурғурлар!

ЛОЧИН ВА МУСИЧА

Нима ҳам бўлдию, бир кун Лочинга
Тўсатдан дуч келиб қолди Мусича.
Жуда ёқимтойдек кўринди унга,
Лочиннинг юраги «жиз» этди пича.
Шу бўлдию, Лочин чўмди хаёлга:
«Уйлан:ш учун ҳам етгандир-ку вақт,
Шуни танласамми, жуфти-ҳалолга,
Доним бирга яшаб, учсак — қандай бахт!»
Бўлиб ўтди тездан тўю томоша,
Куёв-келин хурсанд, иссиққина ин.
«Бахтимдан ўргилай», — дер келинпошша,
Аммо «инжиқ»лигин қўймасди Лочин.
Дер: «Қани, қанотни ёзинг, жопгинам,
Баланд осмонга қилайлик парвоз.
Чўққилар унчалик эмас-ку, шинам,
Аммо унда яшаш — о, нақадар соз!
Бу сўздан бузилди келин авзойи,
Дам тинмай тўнгиллар, дам йиғлар
«хўнг-хўнг»:

«Қандай азобларга қолдим, худо-ей,
Гапингизни қаранг, мунча совуқ, тўнг!
Бошимни қотирманг, бекор ўйланиб,
Ташлаб кетармишман бу иссиқ инни.
Нима қилардингиз, ахир уйланиб —
Боқолмас экансиз битта хотинни!..»
Гапин уқтиролмай Лочин кўп тажанг,
У деса-бу деди... қизиди жанжал.
Урушга айланди даҳанаки жанг,

Аммоки тортишув бўлмас сира ҳал.
«Нима қилсанг — қил-е, битди тоқат», — деб
Учиб кетди Лочин кўкка ниҳоят.
«Мени ташлаб кетди, эримдан дод!» — деб,
Мусича ёзармиш ҳар кун шикоят...

ОҚ КАПТАР ҲАҚИДА МАСАЛ

Каптар — каптар билан парвоз
қилади, гоз — гоз билан.

Халқ мақоли

Учирма қуш эмиш бўйга еткан қиз,
Бахтин топсин қўнган манзилгоҳида.
Ота-оналар бор — билмай гоҳида —
Зомин бўлиб қолар бу бахтга қўққис.
Гапнинг маъносини чақиш-чун тугал —
Қушлар ҳаётидан айтай бир масал:

Тўши диркиллаган, оппоқ болу пар —
Балогатга етган гўзал Оқ каптар,
Кўкларда чарх уриб этарди парвоз.
Нафасин ростламоқ бўлдию бироз —
Инининг олдига қўнди-ку озод,
(Еш бўлсанг — нақадар гаштлидир ҳаёт!)
Яна юксак сари учмоқчийди у,
Қулоққа чалинди индаги «гу-гу».
Узаро гаплашар ота-онаси,
Гап пойлаш яхши иш эмас-ку асли,
Лекин сўз у ҳақда борарди чоги,
Динг бўлди Каптарнинг икки қулоги:
— Қизимизнинг бўйи етганлиги рост, —
Дерди Ота каптар — қадимдан мерос —
Уғил уйламоғу, қизни чиқармоқ,
Пухта ўйлаш керак бу ишни бироқ,

-- Гапларингиз жуда тўғри, дадаси, —
 Онаси «гу гу»ни кетди-ку илиб:
 — Кимсан — фалончининг десин қудаси,
 Дурустроқ жой топинг, сўроқлаб, билиб...
 — Қуда-андаликка тузук-ку Хўроз,
 Дон-дунга сероброқ бўлардик биз ҳам.
 — Ундан яхшимасми ҳовлидаги Ғоз,
 Басавлату бёй-бадавлат бирам.
 — Какликнинг қафаси кумушдан экан,
 Яйраб яшайди-да уларга теккан...
 — Кошки Бургут билан бўлсам қуда,
 Обрў-амалим ҳам ошарди жуда.
 — Ҳакка ҳам чаккимас...
 — Лайлаквой қалай?
 Яна бошқа номлар саналди талай,
 Бари бир-биридан ёқимсиз, бадтар.
 Таажжуб-ла қотиб тингларди Каптар,
 Узи-ўзига дер: — Булар нимаси?
 Нега алжияпти ота-онаси!
 Қизини бозорга солмоқчими ё?
 Бу гапларни қайдан олишган, илло?!
 ...Бирдан шу онда —
 Уйнинг эгалари турган айвонда
 Эр-хотин суҳбати эшитилди-ку:
 Худди шу мавзуда борарди гулу!
 Каптархон англади — иллат қаердан...
 Мабодо сўрарсиз: охири нетди?
 Нима бўлар эди — Ёш каптар билан —
 Топишиб, жуфт бўлиб учдию кетди!

ТИЛ БОШҚАЮ ДИЛ БОШҚА

Тун оққанди, тинчиганди ўрмон ҳам пича,
 Жами жонзод ин-инида ухлаб ётар жим.
 Тош қотганди Шер ҳам овдан чарчаганича,

Ҳукмдорнинг уйқусини буза олар ким?
Лекин шу онда
Урмон чети — бир ташландиқ майдон

томоғда —

Эшитилди ногаҳонда бола йигиси,
Бўзлаб-бўзлаб нола қилар бетора гўдак,
Фарёдига чидай олмас ҳатто тошюрак,
Бу товушдан бузилди-ку Шернинг уйқуси,
Суриштирди: «Ким экан у, нечун солар дод?
Уз фарзандин ташласа-я, наҳот одамзод!
Чидолмайман бир нораста чекиб турса оҳ!»
Унга аста дедиларки: «Эй, олампақоҳ,
Йиғлаётган бола эмас — Чиябўри-ку!
Емиш излаб шу тахлитда увлаб юрар у...»
«Тезда бунда келтирилсин ўша nobакор!»
Чиябўри Шер олдида қилинди тайёр.
«Бу нимаси?! — бўкирди Шер, — эй мурдахўрда,
Бу қилиқни ўргангансан сен қайси гўрдан?
Аслида-ку ўлакса еб оғзинг доим қон,
Нега маъсум гўдак каби соласан фиғон?»
Чиябўри дум қисганча титрарди дағ-дағ:
«Ҳукмдорим, раҳм-шафқат айлангиз андак,
Бу иш гуноҳ эканлигин қаердан билай,
Табиатан шундай, бўлсам нима ҳам қилай?
Тил бош а-ю, дили бошқа — битта менмидим?
Ахир, ҳатто одамзодда учрар бу удум..»
Хўмрайганча ўйга толиб Шер деди: «Йўқол!»
Дум силкитиб, қуллуқ қилиб тисганди Шоқол...

ШАЛОЛА СИРИ

(Лирик масал)

Шалола қошида туриб қолдим лол,
Кўнглимни қамради ҳайрат ва савол:
Богларни оралаб оқиб келган сув
Қоронғи ўнгирга қуйилар бирдан
Ва шу он ўкириб, кўтариб ғулу —
Яна юқорига сапчир ўнгирдан.
Тўлқинлар мавжида қанча телбалик,
Қирғоқларни ялар асов, дарғазаб,
Нега сув безовта ахир бунчалик,
Ортга қайтмоқ бўлиб интилар, сабаб?
О, сирин англадим!

Сув ўз йўлида —
Оқаркан жимирлаб, сокин ва равон,
Тубанлик дуч келмиш...

Унинг кўнглида —
Шу сабабдан қайнайди тугён!
Шу сабабдан безовтадир сув...
Бизлар инсон-ку!

АЛДАНИШ

(Лирик масал)

Ҳазилкашрсқ қиш келди бир йил,
Қилиқлари жуда ғалати,
Тишин оқин кўрсатиб нуқул,

«Мен баҳорман», дея кулади.
Чилла чиқиб боряпти, аммо —
На қирову қордан бор дарак.
«Бу қишми ё баҳор, ажабо?»
Майса ўтлар ҳайрон, жонсарак,
Табиатнинг уйқуси чала,
Эринганча уқалайди кўз,
Баҳор келди, дея эркалаб
Куртаклар ҳам аста очар юз.
Ҳазил ўрнин бирдан олди дўқ,
Қишлигини қила кетди қиш...
Шафқат нима билмас қор, совуқ,
Бошин эгди дарахт боёқиш...

Эҳ, сиз содда, мурғак куртаклар,
Билмайсизми, ахир, қиш-ку — қиш.
Баъзан шундай: Муз каби қалбга
Ниқоб бўлар сохта жилмайиш...

«САНЪАТКОР» БЕДАНА

Тўқайда шов-шув гап: Бу кеч Бедана
Хуш овоз, санъатда якка-ягона —
Гастролга келганмиш концерт бергали,
Жуда соз, балли!
Қушлар ғоят хушвақт, жудаям мамнун,
Қандай янги қўшиқ айтар экан у?
Сабирсизлик билан кутарди барча:
Қалдирғоч, Мусича, Каптару Зағча,
Парда кўтарилди, саҳнага шу дам
Битта-битта босиб чиқди «куйчи» ҳам.
Қўшиғин бошлади: «Ма-моз, пит пилдиқ»...
Икки уч такрорлаб, қилди-да қуллуқ,
Кеккайганча кириб кетди ичкари,
Ҳайронликда қолди қушларнинг бари:

«И-е, бу қандай гап, бор-йўғи шуми?»
«Шундоқ санъаткордан шумиди умид?»
«Ўтган йил ҳам шуни айтганди фақат...»
«Эссиз, кетган вақт...»
...Ишни қойил қилган каби Бедана
Бошқа тўқай сари бўлди равона.

* * *

Беданада айб йўқ, парранда холос,
«Пит-пилдиқ»дан бошқа йўқдир ҳунари,
Лекин шундай бўлар, айтиш керак рост:
Баъзи санъаткорнинг репертуари.

МАСАЛ ВА ҒАЗАЛ

Тасодиф биланми ва ёки атай
Масал Ғазал билан учрашиб қолди.
Шеърят бобида «мен — дея — олди» —
Ғазал кўз-кўз қилар ўзин пайдар-пай,
Минг тусда товланар кийган либоси,
Дуру гавҳарлардан кўз қамашади,
Унинг назокати, лутфу ибоси
Бирам ярашади, бир ярашади!
Кўрганлар кўрсам деб минг қарашади.
Тан бермоқ лозимки, азалдан-азал
Мулки шеърятда ғазалдир гўзал,
Лекин доимо —
Гўзалларда бўлар сал кибру ҳаво,
Шунданми, келганда масал рўбарў
Эғнидаги эски чопонин кўриб,
Нописандлик билан лабини буриб,
Ўзин кўрмаганга солиб ўтди у.
Масал-чи? Йўқ унда нуқсга ҳеч тоб,
«Эй, синглим, тўхтагил!» — деб қилди хитоб.

Гарчи иккимизда икки хил сиймо,
Сен ҳамиша ёшу, мен эса қари,
Мен Эзопдек хунук, сен эса — пари,
Тамоми ўзгача бўлсак-да ҳарчанд,
Билгинки аммо —
Иккимиз бир ота-онага фарзанд».
Чўчиб тушди Ғазал, тўхтади таққа,
Оғзини жуфтлади савол сўрмоққа:
«Шундайми, а?» — дея сўз қотди фақат.
«Ҳа, шундай, сингилжон, унутма асло:
Онамиз — Эзгулик, Ота — Ҳақиқат».
Ғазал ҳам ўйланиб турди-да бир зум,
«Тўғри, огажон», деб қилди табассум.

САРҒАРДОН МАЙНА

Доим лик-лик қилиб, ташвиш не — билмай
Яшар эди Майна — муштдек бир қушча.
Нимадир чулдираб сайрарди тинмай,
Хоҳи тонг саҳарда, хоҳ ярим кеча.
Гоҳ «ғур-ғур» қиларди мисоли ғуррак,
Гоҳида чурракдай чинқирар чўзиб.
Гоҳи лойхўракдай чалади ҳуштак,
Гоҳи бўлар худди булбулнинг ўзи,
Қушлар елка қисар, бўлишар ҳайрон,
Бир куни сўрашди: «Айт-чи Майнахон,
Нималар ҳақида сайрайсан дсим?»
Майна жавоб берар сипо, мулойим:
«Хилма-хил жанрга қилганман жазм,
Гоҳ наср куйлайман, гоҳида назм...»

Ю Б И Л Е И

Тўқайда шов-шув гап, овоза —
Қарғанинг юбилейи бўлармиш,
Эрта Қарғабой роппа-роса

Чорак эср ёшга тўлармиш,
Қарға бу — булбулмас, йирикроқ,
Шунинг-чун «юқори» туради,
«Қар-қар»и эфирда тонгданоқ,
«Тўқай газета»да сурати...
Юбилей кечаси, тантана,
Зал тўла Захчаю зоғонлар,
Утириш тўрида, ҳу ана,
Калхату, Бойўғли — меҳмонлар.
Қарганинг «ижодин таърифин»
Келтирди докладда Ҳаккамиз,
Дедики «Хушовоз Қарғани —
Куй-қўшиқ бобида — яккамиз»,
Ҳаққуш ҳам, Бойўғли бирма-бир
Қарғани таърифлаб ўтишди.
Ҳар битта «қар»ида қандай сир
Борлигин хўп «таҳлил» этишди,
Чор-ночор ўтирар қушлар ҳам,
Эснашиб, қотишиб энсаси,
Булар-ку — бир тўпдан аввалдан,
Мусича табриги нимаси?
Минбарга чиқди:ю Мусича
Юбиляр мақтовин келтирди,
Сўнг аста қучогин очганча
Упишиб, жойинга ўлтирди:
Қайтишда сўради Кабутар:
«Ҳа, мунча, Мусича, гима гап?»
Мусича тупириб, артар лаб,
Дер: «Во-ей, ўлаёзим уятдан
Еа лекин эҳтиёт ҳам шарт-да
Ҳар қалай, Қарға бу — Қарға-де,
Қарғаса кўп ёмон қаргайди...»

ОҚҚУШ, ЧҮРТАН БАЛИҚ ВА ҚИСҚИЧБАҚА

(Криловдан бошқача)

Қисқичбақа, Оққуш ва Чўртан балиқ
Ҳар бири ҳар томон тортиб, интилиб,
Юкли аравани қўзғатмоқ бўлиб —
Беҳуда овора бўлгани аниқ.
Уртоқлар ўзаро эмасди инеқ.
Шунинг-чун ишлари унмади мутлоқ,
Лекин улар тўхтаб, фикрлашишди,
Хилватда бир-бирига пичарлашишди,
Аравада юкни очишди аста
Ва учовлон арра қилиб бир пастда —
Чўртан ўмарганин тортди сув томон,
Кўтарганча олиб учди Оққушхон.
Қисқич қавагини тўлдириб олди,
Бир зумда арава бўшади-қолди...

КУЗБУЯМАЧИ

Ўртадаги саҳна ёруғ, туманот одам
Кўзбойлоқчи ҳунарига кўзин тикканди,
Сеҳргарнинг сеҳргари экан чинакам,
Томошаси энди жуда авжга чиққанди:
Гоҳ қоғоздан гулдасталар этар муҳайё,
Гоҳ олзига олов ютиб чиқарарди дуд,
Гоҳ йўқ ердан паррандами қиларди пайдо,
Қўлидаги бир кеса сув — қарабсизки — сут.
Чор атрофдан ёгиларди қарсагу олқиш.
Аммо биров бир чеккада турарди хомуш,
Найрангбознинг найранглари ёқмади чоғи,
Осилгандан осиларди қошу қовоғи.
Сабаб: У ҳам кўз бўяшнинг эди устаси,
Қоғоздан ҳўб ясар эди ҳар неки бало —

Тонна-тонна гўшту сарёғ, пахтаю мато,
Гапнинг қисқаси —
«Кўшиб ёзиш» ҳунарига моҳирди жуда,
Мажлисларда ёғиларди мақтову қарсак...
Аммо кўза кунда эмас — синди кунда,
Таклиф бўлди: «Томошани яна бир кўрсак...»
Не учундир «сеҳрчимиз» бўлди гунгу лол,
Найрангию фириблари — бари бўлди фош.
Кеча кўрдим: Оёқда тик тингларди савол
Ва топмасдан жавобини эгиб турар бош.

МУРАББИЯ

Қисқичбақа доим чимириб қошин,
Қўлини шоп қилиб, силкитиб бошин,
Болаларига дер: — Сизга насиҳат:
Тўғрингизга қараб юрингиз фақат.
Узи эса ортга тисланар шу дам.
Онасини кўриб болалари ҳам —
У сингари кетга қараб юришар.
Қисқичбақа эса койиб, уришар:
— Бу қандай ярамас қилиқдир яна?
Болалар дейишди: — Узинг-чи, она?

Тарбияламоқчи бўлса ким, демак —
Узи тарбияли бўлиши керак!

СУВ ВА ЛОЙҚАЛАР

Катта канал қазиб бўлинди тамом,
Сувлар оқакетди севиниб, шошиб.
Лойқалар ҳам сувга қўшилиб шу дам
Қимирлай бошлашди тўсатдан шошиб.
Қулай бир чуқурлик учраган замон

Лойқалар қолишди оҳиста чўкиб.
— Қани, юрмайсизми, — сўрар Сув шу он.
— Йўғ-е, биз тинчидик, югурмаймиз кўп,
Шу ерда жимгина ётсак ўзи бас,
Донмо оқиш-чун куч-қувват етмас.
Лойқалар чўкканча қолиб кетдилар,
Сувлар-чи? — Чўлларга ҳаёт элтдилар.

Баъзилар лойқадек чўкиб олишар,
Ҳаёт оқимидан ортда қолишар.

КАККУ ВА БУРГУТ

(Н. А. Криловдан)

Марҳамат қилди-ю, Бургут бир куни —
Булбулнинг ўрнига қўйди Каккуни.
Каккувой бу янги мансабга миниб,
Гердайиб, баланд бир дарахтга қўниб
Куй-қўшиқ бобида билган ҳунарин
Қушлар эшитсин, деб ташлади тўкиб.
Қарасаки, қушлар қочишар нари,
Бири кулиб кетар, бошқаси сўкиб,
Бениҳоят ранжиб Какку бу ҳолдан,
Бургутга қушлардан қилди шикоят:
«Эй, ҳукмдор, — деди, — фармонинг билан —
Булбул бўлганимдан шод эдим ғоят.
Аммо қушлар мени қилишмас ҳурмат,
Устимдан кулишга этишар журъат».
«Дўстим, мен подшоман, эмасман худо. —
Дер Бургут, — беҳуда нолийверма, бас.
Каккуга Булбул деб ном бердим аммо —
Уни Булбул қилиш — қўлимдан келмас».

ТРИШКАНИНГ ЧАКМОНИ

(Н. А. Криловдан)

Тришканинг чакмони тирсагидан йиртилди.
Йиртилса нима бўпти? Жазоси — уни ямаш.
Қўлга олиб игнани, Тришка демай ҳаш-паш
Енгидан шартга қирқиб, тирсакка ямоқ қилди.
Чакмон энди бус-бутун. Енглари калта, холос,
Тирсаккача яланғоч, қўллари чиқиб турар.
Шунгаям гам-ташвишми, ихчамроқ бўлар бироз,
Аммо кулишар эди кўча-кўйда кўрганлар.
Тришка бўлса дейди: «Эмасман-ку мен аҳмоқ,
Бунақа камчиликни тузатаман бир зумда.
Қилиб олай енгимни аввалгидан узунроқ»,
Анойимас Тришка, калла деган бор унда.
Қилар ишин билади!
Этакдан шартга қирқиб, енгларига улади.
Эгнидаги чакмони етмаса ҳам кетига,
Тришка юрар хурсанд, таг қолиб ўз дидига.

Баъзибир ҳовлиққанлар учраб қолар аксари,
Ишини чалкаштириб, сўнг тузатмоқ бўлади.
Тришка чакмонидай сиртга чиқиб астари,
Қўлларин бигиз қилиб ҳамма ундан кулади.

БИРИНЧИ СИНФ

(С. Маршакдан)

Бир мактабда менга эскидан таниш
Вася деган новча ўғил бола бор.
Биринчи синфда ўқирди бу қиш,
Иккинчига кўчди келганда баҳор.
Мана кузда яна биринчи марта

Бизнинг Вася келди иккинчи синфга.
Икки янги бола сўрашар аста:
— Биринчи синф қайси, кўрсатинг, ака?
— Билмайман, — дер Вася керилиб чунон, —
Мен унда бўлмайман анчадан буён.

Уқувчим, янги максаб тегса мабодо —
Собиқ синфингизни унутманг асло!

ДАДИЛ ТАКЛИФ

(С. Михалковдан)

«Дўстлар, кўрилмоқчи масала шулки —
Жуда жонга тегди очофат Тулки! —
Дея сўз бошлади йиғинда Курка, —
Бизни еб тамомлар индамай турсак!
Қандай фикрлар бор? Хўш, ким сўзлайди?
Қандай таъзирини есин у дайди?»
Кимдир пастдан таклиф киритди шу чоқ:
«Тулки келишидан бўлиш-чун огоҳ —
Бўйнига қўнғироқ осиб қўйилсин!»
«Эшитганлар дарров жуфтакни урсин», —
Дея қақиллади Товуқ силкиб бош.
«Тўғрисини айтсам, бу фикр кўп соз,
Мен ҳам қўшиламан, — бўйнини чўзар Ғоз. —
Аммо ким бажарар бу таклифни, хўш?..»
«У ёғими... бизнинг ишимиз эмас,» —
Дея залдан чиқди ҳу, ҳалиги сас...

Қиссанинг ҳиссасини айтай шу фурсат:
Илмки — беамалми — бир пулга қиммат!

БЮРОКРАТ ВА УЛИМ

(С. Михалковдан)

Бюрократнинг жонин олиш-чун
Бир кун ташриф буюрди Улим.
Қарасаки — унга кириш-чун
Қабулида одамлар лим-лим.
Иложи йўқ, навбатга туриб
Роса кутди маҳтал, интизор.
Гоҳо юриб, гоҳо ўтириб
Уҳ тортарди — барибир бекор.
Яқинлашмас навбати сира.
«Ишим зарур!» — дея ёлворди.
Ҳеч бўлмади. Улим охири —
Кута-кута ўзи ўлворди!

«Нима? Бюрократ — ўлимдан зўрроқ?»
Йўғ-е... Сабил жони қаттиқ-да бироқ!

ФИЛ БИЛАН ЛАЙЧА

(И. А. Крыловга назира)

Халойиққа бир кўрсатиб қўйиш-чун
Кўча бўйлаб Фил етаклаб ўтдилар.
Бундай ажиб томошага тўйиш-чун —
Бекорчилар Фил кетидан кетдилар.
Қаердандир лип этдию шу замон
Пайдо бўлиб иркит, саёқ бир Лайча
Кўпик сочиб, жон-жаҳди-ла ҳурганча —
Бирдан ҳуруж қилакетди Фил томон.
Гоҳ ириллаб, гоҳи увлаб, тинмасдан
Хезланарди Филга ўнгу сўлидан.
Аммо итга зарра парво қилмасдан

Булутдайин кўчарди Фил йўлида.
Фил сукутин қўрқоқликка йўйдими,
Ёки бирор бемаза «ол киш»лади —
Қаранг, Лайча — ўз жонидан тўйдими —
Шартта Филнинг оёғидан тишлади!
Филга-ку бу — чивин чаққандек бир гап,
Аммо унинг жаҳли ҳам чиқди андак:
Сурбет кучук роса тегди жонига,
Келгандики «ак-ак» қилиб ёнига —
Мўлжалламай орқасига бир тепди!
...Соғ қолмайди Фил тепкисин ким епти.

УЛОҚДА

Кенг майдонда кураш қизғин: олҳа-ол, торт-торт,
От минганнинг саноғи йўқ — ўртада улоқ.
Осон эмас уни ердан кўтариб озот —
Майдон аро гир айланиб маррага элтмоқ.
Не чавандоз интиларди улоқ ишқида
Пешонага қамчи тегса қилмасдан парво.
Улоқчилик таомили аслида шу-да:
Ол улоқни, қандингни ур, ҳалол ол, аммо!
Қизигандан қизиб борар томоша, йиғин,
Чапдастларга чор атрофдан ёғилар таҳсин.
Шу дам тўпга кириб келди битта рўдапо,
От устида ўтирса-да ўзи омонат,
Улоқчилик даъвосини қиларди аммо
(Бу кўнгилнинг не кўйлари бор-да, аломат...)
Тўп четида лўк-лўк қилиб йўртарди сарсон
Яқинига келолмасдан бизнинг «чавандоз».
Улоқ тугул ҳатто думи тегиши гумон,
Бўлмайдиган қилмаса гар «илож»ин бироз...
Бошлади у ҳаракатин турли йўл билан,
Дам дўқ урди, дам авради, дам «сотиб» олди.
Қарабсизки, қийнамай жон — «ўзи-ўзидан» —

Улоқ унинг тақимига тушдию қолди.
У кеккайиб соврин билан бораркан шу дам:
— Э, садқайи чавандоз кет, — деди оломон.
Қинғир йўл-ла шон-шуҳратга интилган акам
Яхши билсин, уни бир кун лаънатлар замон!

МУНДАРИЖА

Яироқлар ва Илдизлар	3
Шайтон дағдағаси	3
Икки мушук	5
Тошбақа ва Қийик	6
Баланд дор	7
Қарғанинг даъвоси	8
Юзи қоралар	9
Фил ва Пашша	10
Мушукнинг думи	11
Яна Мушук ҳақида	13
Тулки ва Бўрсиқ	14
Икки китоб	15
Соялар	15
Курка товуқ нима дейди	16
Ошпаз ва Мушук	17
Товушқоннинг тўйи	18
Иўлбарс билан Мош	19
Эски жовонлар	21
Сичқон билан Олапар	22
Бароқ ва Лайча	23
Лочин ва Мусича	24
Оқ каптар ҳақида масал	25
Тил бошқаю дил бошқа	26
Шалола сири. <i>Лирик масал</i>	28
Алданиш. <i>Лирик масал</i>	28
«Санъаткор Бедана»	29

Масал ва Ғазал	30
Саргардон Майна	31
Юбилей	31
Оққуш, Чўртан бағлиқ ва Қисқичбақа	33
Кўзбўямачи	33
Мураббия	34
Сув ва лойқалар	34
Какку ва бургут (<i>И. А. Криловдан</i>)	35
Тришканинг чакмони (<i>И. А. Криловдан</i>)	36
Биринчи синф (<i>С. Маршакдан</i>)	36
Дадил таклиф (<i>С. Михалковдан</i>)	37
Бюрократ ва ўлим (<i>С. Михалковдан</i>)	38
Фил билан Лайча	38
Улоқда	39

На узбекском языке
МУХТАР ХУДАЙКУЛОВ
СОРОК БАСЕН

Китоб нқтисод қилинган қоғоз ҳисобига босилди

Тақризчи Исмоил Тўлаков

Редактор М. Жалилов
Расмом О. Бақликова
Расмлар редактори А. Мамажонов
Техн. редактор М. Мирражабов
Корректор Ш. Назарова

ИБ № 3404

Босмахонага берилди 5. 04. 85. Босишга рухсат этилди
19. 07. 85. Р 14884. Формати 70x90 1/32 Босмахона қоғози №8.
Шартли кр. оттиск. 1,74 Нашр л. 1,76. Тиражи 4000.
Заказ № 104. Баҳоси 20 т.

Ғафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти,
700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича
УзССР Давлат Комитетининг Бекобод шаҳар босмахонаси.

Худойқулов, Мухтор.

:Адабиёт ва санъат

Қирқ масал. — Т.

нашриёти, 1985. — 446.

Мухтор Худойқулов кўп йилларда бери ҳажвий шеърлар ва масаллар ёзиб, уларда ҳаётда ва баъзи одамлар феъл-атворида учраб турадиган вилатларни фош қилиб келади. Бу тўпламга кирган масалларда ҳам шр. бир молпараст ва юлғичларни, кузбўямачи ва бюрократларни, ялқов ва рала-мисларни шафқатсиз фош қилади.

Худайкулов, Мухтар. Сорок басен.

52